

УДК 314.17:33+314.5.062/063

О. С. Резнік, д-р соціол. наук

Інститут соціології НАН України

ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ШЛЮБУ ТА СПІВЖИТТЯ У ЄВРОПІ: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ

У статті розглянуто економічні чинники шлюбності та спільного проживання жінок і чоловіків у європейських країнах. Аналіз показав, що вплив економічних чинників шлюбності чи спільного проживання більшою мірою притаманний населенню розвинених країн Західної Європи. Причому великі частки дисперсії впливу економічних чинників простежуються більше серед жінок, ніж серед чоловіків. Більший вплив сукупного доходу на шлюбність і співжиття зафіксовано серед чоловіків, натомість оплачуваної роботи – серед жінок.

Ключові слова: шлюбність, спільне проживання, економічні чинники, оплачувана робота, рівень сукупного доходу, особиста частка сукупного доходу.

Вступ. Структурні розмежування в суспільстві суттєво коригують соціальну поведінку, що безумовно відбивається на різних аспектах людської взаємодії. Одним із об'єктів такого коригування є перебування в шлюбі. Тривалість і якість шлюбу традиційно вносять до переліку життєвих шансів, на які суттєвий вплив здійснюють економічні чинники. За умов трансформації відносин між жінками й чоловіками в сучасному суспільстві економічні чинники набувають особливого значення, оскільки нормативна складова шлюбності перестає бути жорсткою. Помічено, що в роки новітньої фінансової кризи, на тлі загального зниження активності таке важливе в житті людини рішення, як одруження, відкладається на невизначений період, а перевага надається неформальному співжиттю. Соціологи схильні це пов'язувати з тим, що менш заможні соціальні групи можуть уникати одруження не через якісь принципові міркування, а через невпевненість у власних статках. Адже шлюб або спільне проживання передбачає придбання чи оренду нового житла, інші матеріальні витрати. Водночас зміни в нормативній системі регулювання гендерних відносин також вносять свої корективи в економічну детермінацію шлюбності. Тому вивчення впливу економічних чинників шлюбності і спільного проживання є важливим та актуальним у гендерному вимірі.

Теоретичні підходи. Вивчення впливу економічних чинників шлюбності та спільного проживання простежується в багатьох закордонних дослідженнях, серед яких зазвичай виокремлюють зайнятість та дохід. Зокрема,

теоретичні пояснення феномену зниження рівня шлюбності і збільшення числа розлучень пов'язані з функціоналістською теорією Т. Парсонса, яка стверджувала, що сім'я, заснована на поділі "статевих ролей", оптимальна для стабільності суспільства, відтворення і виховання дітей, натомість спрямованість до більш симетричних економічних ролей чоловіків і жінок призведе до зниження "зиску" (вигоди) при вступі в шлюб і підірве сімейну солідарність [1, р. 23]. Пізніше ці уявлення були втілені в концепцію "ерозії шлюбу", коли чинник зниження шлюбності і, водночас, зростання кількості розлучень вбачали в зростаючій економічній ролі жінки в суспільстві [2; 3]. Втім, з часом американський демограф і соціолог Валері Оппенгеймер у своїх роботах звернула увагу на роль соціально-економічного становища чоловіків, зокрема зниження рівня шлюбності та основні тенденції до збільшення відкладення шлюбів або навіть відмови від шлюбу [4; 5; 6]. Згідно з теорією В. Оппенгеймер економічне становище молодих людей багато в чому залежить від макроекономічних умов, зокрема наявності чи відсутності роботи. Однак ця теорія не мала на увазі загальну тенденцію ерозії шлюбу, а акцентувала на відстрочці вступу в шлюб, поки чоловіки робили кар'єру і накопичували досвід роботи. Водночас, автор стверджує, що спільне проживання не вимагає стількох економічних ресурсів. Крім емпіричних доказів самої В. Оппенгеймер інші американські дослідження також у цілому підтримують цю версію, виявляючи, що погані економічні перспективи для чоловіків зумовлюють затримку вступу в шлюб. Це було продемонстровано на низці показників, а саме на зайнятості як такий, нестабільній зайнятості, низьких доходах, характері кар'єри тощо [7; 8; 9; 10; 11].

Для пояснення ситуації в розвинутих країнах Європи теорія В. Оппенгеймер є, на перший погляд, менш придатною. Це пояснюється тим, що в країнах з політикою "загальною добробуту" соціальне забезпечення є більш щедрим і всезагальним, ніж у США. Молоді люди зазвичай отримують допомогу з безробіття. Це в цілому забезпечує на мінімальному рівні добробут, що загалом дозволяє нести витрати на створення сім'ї. Дослідження М. Калмійна довело значну впливовість саме доходу на формування шлюбу. Однак, аналіз вибору між співжиттям і шлюбом показує, що шлюб у Європі більш чутливий до економічного становища чоловіків, ніж співжиття. Чоловіки, які не працюють або які мають тимчасові робочі місця, більш імовірно оберуть співжиття, а не шлюб. Молодий чоловік, який живе на допомогу з безробіття, залишається невизначеним кандидатом на шлюбному ринку, навіть якщо він має фінансові кошти для підтримки сім'ї на той момент часу [12]. Таким чином, вибір чоловіка між вступом у шлюб і співжиттям більше пов'язаний з наявністю роботи, ніж з доходом.

Незважаючи на вагомості досягнення в галузі пізнання впливу економічних чинників на шлюбність, досі неясними залишаються гендерні аспекти цієї детермінації. Крім цього, неясним залишається вплив цих чинників на

шлюбність чи спільне проживання в країнах з різним рівнем економічного розвитку та матеріального забезпечення. Отже, основна *мета* статті – виявити гендерні аспекти впливу економічних чинників шлюбу та спільного проживання в європейських країнах.

Опис даних. Емпіричну базу утворює масив п'ятої хвилі (2010–2011 рр.) міжнародного порівняльного проекту European Social Survey (ESS-5). Опитування населення європейських країн за найсуттєвішими соціологічними показниками проводять один раз на два роки за єдиною для всіх країн програмою і вибіркою, що репрезентує доросле населення країн Європи. Опитування в Україні здійснив Інститут соціології НАН України, використовуючи опитувальні мережі фірм СОЦИС та Research & Branding Group. Генеральну сукупність становило населення України віком від 15 років. В Україні керівником проекту та національним представником у виконавчому комітеті проекту ESS є Є. Головаха, національним координатором – А. Горбачик. Фінансування реалізації проекту в Україні забезпечили Президія НАНУ та Фонд "Відродження".

Процедура та методика дослідження. Для з'ясування економічних чинників шлюбу та спільного проживання в Європі на підставі даних ESS-5 було застосовано модель бінарної логістичної регресії. Цей метод дає змогу вивчити вплив чинників на залежну дихотомічну змінну. Як залежну змінну було використано дихотомічну змінну F5, яка відображає *проживання з чоловіком/дружиною/партнером* у європейських країнах і набуває значень від 1 для групи тих, хто дав ствердну відповідь, до 0 для групи тих, хто дав негативну відповідь.

Як незалежні змінні розглянуто показники зайнятості та доходу. *Оплачувана робота:* фіктивна дихотомічна змінна, яка набуває значення 1 для тих, хто зазначив (F17с. "Який із цих варіантів найкраще змальовує Вашу ситуацію (впродовж останніх семи днів?)") позицію "оплачувана робота (або тимчасово у відпустці) (найманий працівник, самозайнятий, робота в сімейному бізнесі)", і значення 0 – для тих, хто не зазначив цієї позиції. *Рівень сукупного доходу:* вимірюваний на підставі відповідей на запитання F41. "Якщо скласти доходи з усіх джерел, то яким буде сукупний чистий (після сплати всіх податків та обов'язкових відрахувань) дохід за місяць Вашої родини?" за сформованою після опитування універсальною 12-бальною шкалою. *Особиста частка сукупного доходу:* вимірювана на підставі відповідей на запитання F41a: "Приблизно яку частину сімейного доходу забезпечуєте Ви особисто?" – за 7-бальною шкалою із можливими варіантами відповіді "1 – ніскільки; 2 – дуже малу частину; 3 – менше половини; 4 – близько половини; 5 – більше половини; 6 – дуже велику частину; 7 – усе".

Для пояснення впливу як усіх чинників загалом, так і кожного типу чинників окремо аналізовано показник Nagelkerke R Square, який є певним аналогом коефіцієнта детермінації в моделі рівняння лінійної регресії, що

показує частку впливу всіх предикторів моделі на дисперсію залежної змінної. Опрацювання та статистичний аналіз даних здійснено з використанням програмного пакета SPSS.

Опис результатів. Розподіл часток тих, хто живе з чоловіком/дружиною/партнером, чітких типологій за рівнем економічного розвитку країни загалом не показує (див. *рис. 1*). Можна лише констатувати, що найбільша частка (60% і більше) шлюбності та спільного проживання простежується переважно в тих європейських країнах (за винятком Ізраїлю і Кіпру), де історично впливовим був протестантизм. Частка тих, хто живе з чоловіком/дружиною/партнером, в Україні перевищує половину обстеженого населення (53,4%). Цей показник загалом є середнім у постсоціалістичних країнах.

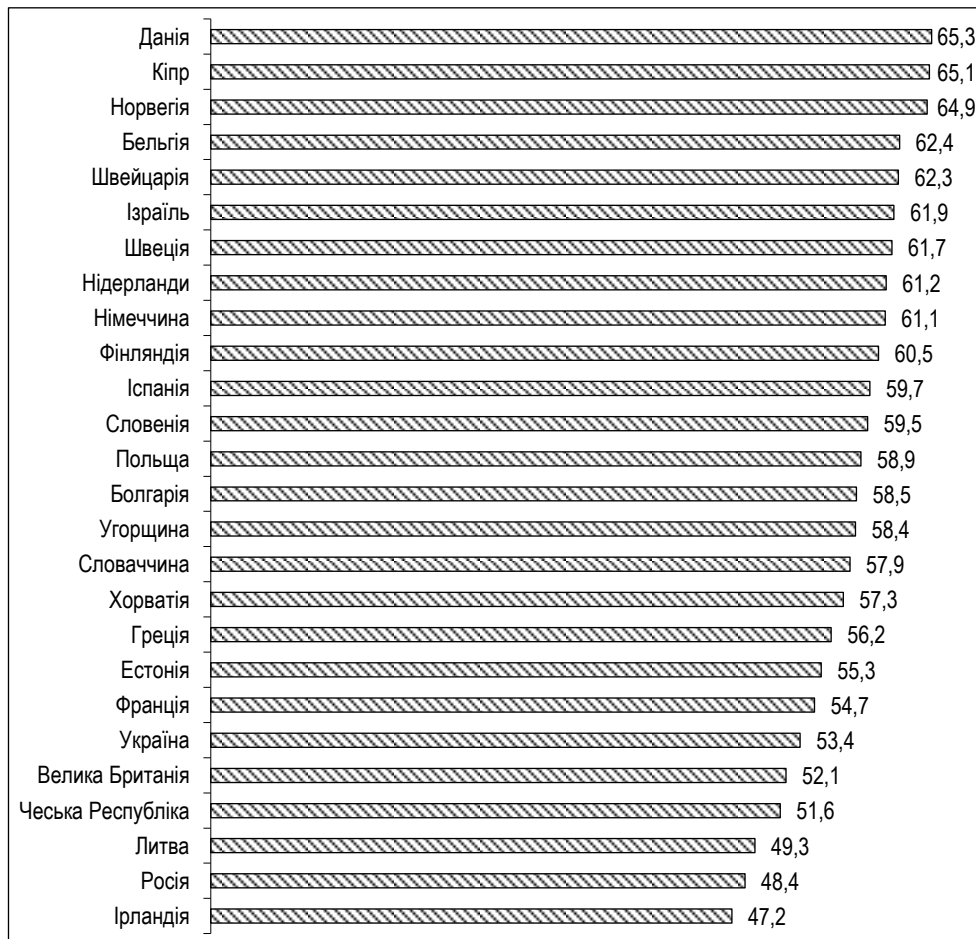


Рис. 1. Частка тих, хто живе з чоловіком/дружиною/партнером, у європейських країнах, 2010–2011 рр., %

Побудова рівнянь бінарної логістичної регресії дала змогу порівняти частки дисперсії впливу економічних чинників за показником Nagelkerke R Square на залежну дихотомічну змінну шлюбності або спільного проживання серед чоловіків по кожній країні Європи (див. *табл. 1*). Найбільші показники дисперсії (від 20% до 36%) впливу економічних предикторів на залежну змінну перебування в шлюбі або спільного проживання простежуються у Великій Британії, Данії, Ірландії, Іспанії, Кіпрі, Нідерландах, Фінляндії, Франції та Швеції. Показники дисперсії в межах 10–20% зафіксовано в Бельгії, Ізраїлі, Литві, Німеччині, Норвегії, Польщі, Росії, Словаччині та Чехії. Найменші показники Nagelkerke R Square (менше 10%) зафіксовані в Болгарії, Греції, Естонії, Словенії, Угорщині, Україні, Хорватії та Швейцарії. Частки цих рівнянь є недостатніми, щоб вважати побудовану модель економічної детермінації повністю прогностичною.

Для виявлення впливовості чинників потрібно насамперед звертати увагу на значимість коефіцієнтів (*sig.*), а вже потім аналізувати самі значення коефіцієнтів (*B*) побудованих рівнянь. Чинник оплачуваної роботи виявився впливовим щодо чоловіків таких країн: Велика Британія, Данія, Естонія, Ірландія, Литва, Норвегія, Росія та Словаччина. Парадоксально, але в Греції відсутність оплачуваної роботи може сприяти перебуванню чоловіків у шлюбі або спільному проживанню. У решті країн цей чинник не проявився. Виявлено, що з усіх економічних чинників найбільш послідовний (за винятком Словенії) вплив має рівень сукупного доходу: із його зростанням збільшується ймовірність того, що європейський чоловік одружений або спільно проживає з жінкою. Однак, найцікавішим є те, що в ряді країн (Бельгія, Греція, Ізраїль, Іспанія, Кіпр, Польща, Словенія та Швейцарія) спільне проживання чи перебування чоловіків у шлюбі зумовлюється їхньою більшою часткою в сукупному доході подружньої пари. Натомість у Болгарії, Великій Британії, Данії, Ірландії, Литві, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Франції та Швеції ймовірність перебування чоловіків у шлюбі та спільному проживанні пояснюється власною невеликою часткою в сукупному доході зареєстрованої чи фактичної сім'ї. Виходячи з того, що в цих країнах чинник рівня сукупного доходу є впливовим для шлюбності чоловіків, можна припустити про існування більшої фінансової успішності їхніх дружин або співмешканок. Це нашоєхує на думку, що в цих країнах жінки, які проживають з чоловіками/партнерами, вирізняються більшою особистою часткою в сукупному доході пари.

Побудова рівнянь бінарної логістичної регресії на залежну дихотомічну змінну шлюбності або спільного проживання серед жінок дала змогу порівняти досить великі частки дисперсії впливу економічних чинників за показником Nagelkerke R Square в низці європейських країн (див. *табл. 2*). Виявилося, що найбільші показники дисперсії (більше 50%) впливу економічних предикторів на залежну змінну перебування жінок у шлюбі або їх проживання

Таблиця 1

Логістична регресія для залежної змінної, яка відображає проживання з дружиною/партнером, серед чоловіків європейських країн, 2010–2011 рр.

Країна Європи	Оплачувана робота		Рівень сукупного доходу		Особиста частка сукупного доходу		Nagelkerke R Square
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	
Бельгія	-0,352	0,069	0,332	0,000	0,398	0,000	0,168
Болгарія	0,095	0,604	0,099	0,000	-0,171	0,000	0,076
Велика Британія	0,431	0,018	0,194	0,000	-0,383	0,000	0,244
Греція	-0,561	0,000	0,162	0,000	0,251	0,000	0,096
Данія	0,698	0,003	0,201	0,000	-0,560	0,000	0,311
Естонія	0,574	0,000	0,160	0,000	-0,061	0,264	0,104
Ізраїль	0,143	0,460	0,160	0,000	0,385	0,000	0,164
Ірландія	0,561	0,001	0,280	0,000	-0,122	0,003	0,193
Іспанія	0,144	0,457	0,107	0,003	0,402	0,000	0,202
Кіпр	-0,325	0,293	0,111	0,048	0,527	0,000	0,254
Литва	0,861	0,000	0,101	0,012	-0,162	0,002	0,114
Нідерланди	-0,115	0,546	0,254	0,000	-0,555	0,000	0,265
Німеччина	-0,050	0,718	0,242	0,000	0,074	0,054	0,110
Норвегія	0,825	0,000	0,118	0,002	-0,333	0,000	0,152
Польща	0,308	0,118	0,139	0,000	0,277	0,000	0,125
Росія	1,081	0,000	0,075	0,013	-0,074	0,088	0,120
Словаччина	0,700	0,001	0,161	0,000	-0,058	0,328	0,118
Словенія	0,222	0,297	0,016	0,700	0,227	0,000	0,055
Угорщина	-0,208	0,303	0,190	0,000	0,110	0,055	0,056
Україна	0,219	0,281	0,132	0,002	-0,071	0,154	0,049
Фінляндія	0,174	0,398	0,343	0,000	-0,436	0,000	0,360
Франція	0,261	0,130	0,307	0,000	-0,217	0,000	0,257
Хорватія	0,433	0,061	0,180	0,000	0,084	0,110	0,094
Чехія	0,177	0,336	0,309	0,000	0,031	0,556	0,161
Швейцарія	0,271	0,163	0,074	0,040	0,163	0,002	0,042
Швеція	0,154	0,476	0,335	0,000	-0,153	0,016	0,280

Таблиця 2

Логістична регресія для залежної змінної, яка відображає проживання з чоловіком/партнером серед жінок європейських країн, 2010–2011 рр.

Країна Європи	Оплачувана робота		Рівень сукупного доходу		Особиста частка сукупного доходу		Nagelkerke R Square
	B	Sig.	B	Sig.	B	Sig.	
Бельгія	1,357	0,000	0,137	0,001	-0,532	0,000	0,378
Болгарія	1,362	0,000	-0,001	0,966	-0,966	0,000	0,461
Велика Британія	0,737	0,000	0,275	0,000	-0,776	0,000	0,603
Греція	0,727	0,000	0,200	0,000	-0,493	0,000	0,375
Данія	0,920	0,001	0,149	0,004	-0,842	0,000	0,558
Естонія	0,835	0,000	0,147	0,000	-0,548	0,000	0,391
Ізраїль	0,518	0,002	0,259	0,000	-0,322	0,000	0,244
Ірландія	0,569	0,004	0,267	0,000	-0,589	0,000	0,469
Іспанія	0,857	0,000	0,013	0,691	-0,353	0,000	0,160
Кіпр	-0,216	0,420	0,364	0,000	-0,362	0,000	0,326
Литва	1,178	0,000	0,116	0,001	-0,532	0,000	0,391
Нідерланди	0,811	0,000	0,368	0,000	-1,215	0,000	0,790
Німеччина	0,868	0,000	0,121	0,000	-0,659	0,000	0,433
Норвегія	1,288	0,000	0,110	0,012	-0,509	0,000	0,353
Польща	0,951	0,000	0,099	0,006	-0,412	0,000	0,243
Росія	0,749	0,000	0,067	0,016	-0,626	0,000	0,408
Словаччина	0,476	0,023	0,150	0,000	-0,679	0,000	0,463
Словенія	0,687	0,001	0,088	0,034	-0,250	0,000	0,140
Угорщина	0,914	0,000	0,122	0,002	-0,522	0,000	0,331
Україна	0,768	0,000	0,039	0,306	-0,667	0,000	0,408
Фінляндія	1,008	0,000	0,190	0,000	-0,957	0,000	0,642
Франція	0,961	0,000	0,363	0,000	-0,755	0,000	0,599
Хорватія	1,220	0,000	0,139	0,001	-0,355	0,000	0,305
Чехія	0,318	0,137	0,295	0,000	-0,524	0,000	0,475
Швейцарія	0,381	0,101	0,204	0,000	-0,549	0,000	0,420
Швеція	0,478	0,070	0,209	0,000	-0,715	0,000	0,530

з партнером простежуються в економічно розвинутих країнах – Великій Британії, Данії, Нідерландах, Фінляндії, Франції та Швеції. Вражає досить високе значення показника Nagelkerke R Square в Нідерландах, коли частка впливу економічних чинників шлюбності голландок, яку можна пояснити на підставі логістичної регресії, становить 79%. Показники дисперсії в межах 30–50% зафіксовано в Бельгії, Болгарії, Греції, Естонії, Ізраїлі, Ірландії, Кіпрі, Литві, Німеччині, Норвегії, Росії, Словаччині, Угорщині, Україні, Хорватії, Чехії та Швейцарії. Найменші показники Nagelkerke R Square (менше 25%) зафіксовані в Іспанії, Польщі та Словенії.

Виявлено, що вплив економічних чинників на шлюбність жінок фіксується майже в усіх країнах (за винятком Кіпру, Чехії та Швейцарії щодо показника оплачуваної роботи і за винятком Болгарії, Іспанії та України щодо рівня сукупного доходу). Найбільші значення коефіцієнтів побудованих рівнянь простежуються стосовно показника оплачуваної роботи, далі йдуть значення коефіцієнтів особистої частки сукупного доходу і найменший вплив має сам рівень сукупного доходу. Слід зазначити, що мінусові значення коефіцієнтів особистої частки сукупного доходу свідчать про те, що чим меншою є фінансова частка жінки в сукупному доході пари, тим більша вигодою її проживання з чоловіком/партнером. Тому *припущення*, що жінки, які проживають з чоловіками/партнерами в Болгарії, Великій Британії, Данії, Ірландії, Литві, Нідерландах, Норвегії, Фінляндії, Франції та Швеції, вирізняються більшою особистою часткою в сукупному доході пари, *не справдилося*. Таким чином, неясним залишається питання співвідношення внесків чоловіків і жінок цих країн у бюджет пари, а саме невідомим залишається основне джерело сукупного доходу пари.

Отже, вплив економічних чинників шлюбності або спільного проживання більшою мірою увиразнюється в розвинених країнах Західної Європи. Причому великі частки дисперсії впливу економічних чинників простежуються більше серед жінок, ніж серед чоловіків. Гендерні особливості впливу економічних чинників проявилися в тому, що серед чоловіків найбільш послідовний вплив має рівень сукупного доходу, натомість щодо жінок найбільші і послідовні значення коефіцієнтів побудованих рівнянь простежуються стосовно показника оплачуваної роботи. Таким чином, європейські чоловіки навіть за умов безробіття можуть перебувати в шлюбі чи спільно проживати з партнеркою, натомість умовою шлюбності або спільного проживання європейської жінки є насамперед наявність оплачуваної роботи.

1. *Parsons T. Family socialization and interaction process / T. Parsons, R. Bales. – Glencoe, Ill.: Free Press, 1955. – 422 p.*

2. *Becker G.S.* A treatise on the family / G.S. Becker. Cambridge. – MA : Harvard University Press, 1981.
3. *Espenshade T.J.* Marriage trends in America: Estimates, implications, and underlying causes / T.J. Espenshade // *Population and Development Review*. – 1985. – Vol. 11, № 2. – P. 193–245.
4. *Oppenheimer V.K.* A theory of marriage timing: Assortative mating under varying degrees of uncertainty / V.K. Oppenheimer // *American Journal of Sociology*. – 1988. – Vol. 94, № 3. – P. 563–591.
5. *Oppenheimer V.K.* Women's employment and the gain to marriage: The specialization and trading model of marriage / V.K. Oppenheimer // *Annual Review of Sociology*. – 1997. – Vol. 23. – P. 431–453.
6. *Oppenheimer V.K.* Cohabiting and marriage during young men's career-development process / V.K. Oppenheimer // *Demography*. – 2003. – Vol. 40, № 1. – P. 127–149.
7. *Clarkberg M.* The price of partnering: The role of economic well-being in young adults' first union experiences / M. Clarkberg // *Social Forces*. – 1999. – Vol. 77, № 3. – P. 945–968.
8. *Lichter D.T.* Race and the retreat from marriage: A shortage of marriageable men? / D.T. Lichter, D.K. McLaughlin, G. Kephart, D.J. Landry // *American Sociological Review*. – 1992. – Vol. 57, № 6. – P. 781–799.
9. *Mare R.D.* Socioeconomic change and the decline of marriage for blacks and whites / R.D. Mare, C. Winship // *The urban underclass* / Jencks C., Peterson P., editors. – Washington: The Brookings Institution; 1991. – P. 175–201.
10. *Sassler S.* The effect of attitudes and economic activity on marriage / S. Sassler, R. Schoen // *Journal of Marriage and the Family*. – 1999. – Vol. 61, № 1. – P. 147–159.
11. *Sweeney M.M.* Two decades of family change: The shifting economic foundations of marriage / M.M. Sweeney // *American Sociological Review*. – 2002. – Vol. 67, № 1. – P. 132–147.
12. *Kalmijn M.* The Influence of Men's Income and Employment on Marriage and Cohabitation: Testing Oppenheimer's Theory in Europe / M. Kalmijn // *European Journal of Population*. – 2011. – Vol. 27, № 3. – P. 269–293.

Отримано 28.10.13

А. С. Резник, д-р соціол. наук,

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ БРАЧНОСТИ И СОЖИТЕЛЬСТВА
В ЕВРОПЕ: ГЕНДЕРНЫЕ АСПЕКТЫ

В статье рассмотрены экономические факторы пребывания в браке и совместного проживания женщин и мужчин в европейских странах. Анализ показал, что влияние экономических факторов брачности или совместного проживания большей степени проявляется в развитых странах Западной Европы. Причем более значительные доли дисперсии влияния экономических факторов прослеживаются больше среди женщин, чем среди мужчин. Большее влияние совокупного дохода на брачность и сожительство зафиксировано среди мужчин, зато влияние оплачиваемой работы на брачность и сожительство – среди женщин.

Ключевые слова: брачность, сожительство, экономические факторы, оплачиваемая работа, уровень совокупного дохода, личная доля совокупного дохода.

O. Reznik, Dr. Habil (Sociology),

Institute of Sociology, National Academy of Sciences of Ukraine

ECONOMIC FACTORS OF MARRIAGE AND COHABITATION
IN EUROPE: A GENDER PERSPECTIVE

The paper considers economic factors of marriage and cohabitation of men and women in European countries. The analysis showed that the impact of economic factors of marriage or cohabitation is more typical for developed countries of Western Europe. Moreover, the large proportion of variance of the influence of economic factors is observed more among women than among men. Influence of comprehensive income on marriage and cohabitation are fixed among men, while influence of paid employment on marriage and cohabitation observed among women.

Keywords: marriage, cohabitation, economic factors, paid work, level of total income, personal share of total income